

Filozofska biblioteka
Knjiga 26

NAKLADNIK:
NAKLADA JURČIĆ d.o.o.
Trg I. Kukuljevića 9 – Zagreb

ZA NAKLADNIKA:
Ljubica Jurčić

UREDNIK:
Jure Zovko

RECEZENTI:
Darko Novaković
Josip Talanga

LEKTORICA:
Milka Tica

GRAFIČKI UREDNIK:
Stjepan Ocvić

TISAK:
Parvus, Zagreb

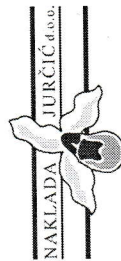
PLATON

DRŽAVA

Šesto izdanje

PRJEVOD
MARTIN KUZMIĆ

UVOD I REDAKCIJA
JURE ZOVKO

Zagreb, 2009.

– Kako je onda opravdano govoriti, da se države ne će prije izdaviti zla nego što u njima filozofi postanu vladari, a za njih se baš složismo, da su joj beskorisni?

– Zadaješ pitanje, na koje treba slikovito odgovoriti.

– A ti, mislim, ne običavaš slikovito govoriti!

– Ne – rekoh – rugaš se, a upleo si me u razmatranje, koje je tako teško dokazati! Čuj dakle ovo, da još više vidiš,

kako prijam za slikovit govor. Tako je naime težak odnos, u kome se najčestitiji nalaze prema državi, da i nema nijedne druge stvari, koja bi što slično pokazivala; nego treba, poredeći i braneći ih, iz mnoštva stanja sastaviti sliku za takvo jedno stanje, kao što rade slikari kad slikaju jelen-jarce i takve mješovite slike. Pomisli, naime, da se ovo dogodi s više lađa ili s jednom. Vlasnik lađe nadmašuje sve ostale u lađi veličinom i snagom, ali je nagluh, te jednako tako slabo vidi i slabo razumije pomorstvo. Ladari se među sobom svađaju za kormilarenje, svaki misli da ima on biti kormilar, a nikada to umijeće nije učio i ne može označiti svoga učitelja ni vrijeme učenja; osim toga vele, da se to umijeće i ne može naučiti, pa su gotovi sasjeci onoga, koji veli, da se može. Samo se nepravice kupe oko vlasnika broda, mole i svašta čine, da kormilo njima preda, a ako ga sami ne mogu nagovoriti nego ih preteku u tome katkada drugi, ili ih ubijaju ili bacaju iz lađe, a plemenitoga vlasnika broda omame bunikom, pićem ili čim drugim, pa lađu upravljaju sami, raspolažući svime, što je u njoj, te plove, pijući i gosteći se, kao što se uostalom može od takvih ljudi samo očekivati. Osim toga onoga, koji može predobiti i svladati vlasnika broda, kako bi onda oni bilo milom bilo silom bili gospodari, hvale kao sposobna lađara i kormilara i vještaka na lađi, a koji nije takav, kude ga, da je beskoristan. O pravom kormilaru nemaju ni pojma: da mu treba paziti na doba godine, vrijeme, nebo, zvijezde, vjetrove i sve, što tome umijecu pripada, ako hoće biti zaista upravljač lađe; naprotiv što se tiče pravog umijeća kormilarenja, bilo to

– I te kako – reče Adimant.

– Mislim zaista, da ti nije potrebno sliku raščinjati, te vidiš, da se države isto tako ponašaju prema pravim filozofima, pa držim, da razumiješ što mislim.

– Naravno.

– Ponajprije dakle onome, koji se čudi, što se filozofi ne cijene u državama, tumačeći sliku i nastoj ga uvjeriti, da bi bilo mnogo čudnije, kad bi se cijenili.

– Ta tumačit ću.

– Tumači dakle i to, da je istina, da su najčestiji između filozofa u očima svjetine beskorisni; ali što su beskorisni, zato, reci, neka okrivljuju one, koji se njima ne će služiti, a ne čestite. Jer nije prirodno, da kormilar moli lađare, da i on vlada, ni da »mudri idu na dvorove bogataša«, nego je slagao onaj, koji je to rekao. Uistinu je prirodno, da i bogataš i siromah, ako je bolestan, trebaju ići u dvorove liječnikâ, i da svaki, kojemu treba vlade, ide na dvor onoga koji je sposoban vladati, a ne da vladar, koji doista iole vrijedi, podložnike moli za vlast. Nego ne ćeš pogriješiti, ako državnike, koji su sada na vladi, budeš uspoređivao s lađarima o kojima smo netom govorili, a one, za koje ti kažu da su beskorisni i brbljavi zvjezdari, s pravim kormilarima.

– Posve pravo.

– Po tome dakle i pod tim prilikama nije lako, da bude ugledan najplemenitiji posao kod ovih ljudi, koji protivno rade, ali kudikamo najviše dolazi na zao glas filozofija od onih, koji kažu, da se njome bave i na koje upravo, prema svojim riječima, kudilac filozofije misli, kad kaže, da su prištaše filozofije većinom posvema loši, a koji su čestitiji, da su beskorisni; ja sam dopustio, da istinu govoriš, zar ne?

– Po kakvu dakle?

– Po zakonu, koji dolazi iza onoga i koji sili državljane držati se kreposti. Jer ako tko naloži, da se svojevolumno posuđuje većinom na vlastitu štetu, onda bi se manje bezobrazno bavili u državi posuđivanjem, pa bi manje u njoj bilo takvih zala, kakva upravo sada spomenusmo.

– Mnogo manje.

– Ali sada, poradi svega toga, to stvaraju vladari u državi od podložnikâ. A što stvaraju od sebe i od svojih? Ne stvaraju li mladiće raskošne, tjelesno i duševno neotporne, mlitave i lijene, da bi odolijevali nasladama i žalostima?

– Dašto!

– A ne postaju li nemarni za sve ostalo osim stjecanja novca. Za krepost isto tako malo mare, koliko i siromasi?

– Ta da.

– Kad se dakle sastaju takvi vladari i podložnici na putovanjima ili u drugim kakvim sastancima, kao poklonici ili ratnici, skupa na brodu ili kod vojništva, ili kad se vide i u samim pogiblima, pa kada bogati tu nigdje ne preziru siromašne, nego naprotiv kad često suh opaljen siromah, uvrstan u boju do bogataša – koji je u hladu odgojen i koji je od tuđega mesa postao gojan – vidi njega puna sipnje i muke, zar misliš, kako siromah ne drži, da su takvi ljudi bogati samo po svojoj pokvarenosti, i kad se siromasi nasamo sastaju, misliš, kako ne kazuju jedan drugome: »Naši ljudi nisu ni za što?«

– Ja doista dobro znam, da tako čine.

– Što ne, kao što boležljivo tijelo treba izvana samo malo poticanja dobiti pa da oboli, a kadšto je i bez izvanjskoga utjecanja samo sa sobom nesložno; upravo tako i država, koja je u istom stanju kao ono tijelo, zbog neznatnog povoda, naime kad izvana prizivaju saveznike i to ili jedni iz oligarhijske države ili drugi iz demokratske države, razboli se i bori se sama sa sobom, a kadšto dolazi razdor i bez izvanjskoga utjecanja?

557

– Dakako.

320

– Dakle demokratska vlada nastaje, mislim, kad siromasi pobijede, te jedne od protivnikâ ubiju, druge prognaju, a s ostalima jednako podijele građanska prava i službe; zatim kad se u njoj ovlasti većinom ždrijebom biraju.

– Ta jest to ustav pučke vlade, nastala ona oružanom snagom ili tako, da druga stranka umakne radi straha.

– Kako onda dakle – rekoh ja – žive takvi ljudi i kako li je opet takvo državno uređenje? Jer očito će se takav čovjek pokazati kao stvoren za demokraciju.

– Očito.

– Što ne, naprije su tobože slobodni, i država se napunja slobode i bezstege, i dopušteno je u njoj činiti sve, što tko hoće.

– Ta veli se.

– A gdje je sve dopušteno, očito bi u njoj svatko uređivao svoj život na osobit način, koji bi mu se svidao.

– Očito.

– Dakle bi, mislim, najviše u tom državnom uređenju nastajali svakovrsni ljudi.

– Ta kako ne bi!

– Čini se, kao da je to najljepše državno uređenje: kao šareno odijelo, svim cvijećem išarano, tako bi se i to državno uređenje; išarano svim značajima, činilo najljepše, i možda bi i njega mnogi ocijenili kao najljepše, kao djeca i žene, kad gledaju šarene predmete.

– I te kako.

– I može se, sretniče, u njemu po volji tražiti državno uređenje.

– Zašto dakle?

– Zato, što radi slobode ima sve vrste uređenja, i tko hoće uređivati državu, što smo upravo sada mi činili, čini se, da mu treba samo doći u demokratsku državu, pa izabrati onaj način, koji mu se sviđa, kao da je došao u trgovinu, gdje se prodaju sva državna uređenja. A kad je izabrao, može se dati na osnivanje.

321

- e
- Svakako ne bi bio u neprilici za uzore!
 - A nije ti u toj državi nikada sila biti vladar, ni onda, ako si sposoban za vladu, a opet ti nije sila ni pokoravati se, ako ne ćeš ni ratovati, kad ratuju, ni mirovati, kad ostali miruju, ako ne želiš mira, a opet ako ti koji zakon brani vladati ili suditi, svejedno vladaš i sudiš, ako te je samo volja; dakle zar nije božanski ugodno takvo življenje u onaj čas?
 - Možda, u onaj čas.
 - Što dalje, nisu li otmjeno bezbrižni neki osuđenici? Ili još nisi vidio u takvu državnom uređenju, da ljudi osuđeni na smrt ili progon svejedno ostaju i vrzu se u javnosti, kako da to nitko i ne mari i ne vidi? Zbog toga ide takav okolo kao kakav junak.
 - I mnoge sam vidio.
 - A kako to državno uređenje samo prašta i nipošto nije sitničavo, nego prezire ono, što smo mi, kad smo državu osnivali, uzvišeno govorili: naime da bez izvanredne prirode nitko ne postaje dobar čovjek, ako se ne bi odmah kao dijete u igri upoznao s lijepim i sve tako i dalje radio. Kako li je ono veličajno sve to pogazilo, te ništa ne mari od kakvih tko zanimanja prilazi k državnim poslovima, nego ga časti, ako samo veli, da je mnoštvu sklon!
 - To je sasvim plemenito praštanje!
 - Te bi dakle oznake imala demokracija i druge tome srodne, i bila bi, kako se čini, ugodno državno uređenje, bez vlade, šarena, te bi bez razlike dijelila nešto kao jednaka prava jednakima i nejednakima.
 - Kako poznate stvari govoriš!
 - Gledaj dakle, kakav je takav čovjek za sebe. Ili treba prije gledati, kako postaje, kao što smo gledali za to državno uređenje?
 - Da.
 - Zar onda ne ovako? Štediši onome, prikladnu za vladu nekolicine, rodio bi se, mislim, sin, othranjen pod ocem u njegovim navikama?

322

- e
- Ta zašto ne bi?
 - Dakle bi on silom vladao požudama u sebi, koje nagone na trošenje, a ne na prirađivanje i koje su, dakle, nazvane nepotrebne.
 - Očito.
 - Hoćeš onda, da najprije odredimo potrebne i nepotrebne požude, da nam razgovor ne tapa u mraku?
 - Hoću.
 - Što ne, požude, bez kojih ne bismo mogli biti, pravo bi se zvale potrebne, kao i one, koje nam koriste, ako se zadovoljavaju? Jer potrebno je prirodi našoj zahtijevati te obadvije požude; ili nije?
 - I te kako.
 - Pravo ćemo dakle za njih reći, da su »potrebne«.
 - Pravo.
 - Što dalje, za one požude, koje bi svatko odbio, ako bi se od mala vježbao, i koje ljudima, dok su u njima, nisu ni za kakvu korist kod posla, a neke su dapače štetne – zar ne bismo lijepo govorili, ako bismo rekli za sve te požude da su nepotrebne?
 - Zaista lijepo.
 - Hoćeš dakle da odaberemo kakav primjer za jedne i druge kakve su, da ih slikovito shvatimo?
 - Dakle treba.
 - Zar dakle ne bi potrebna bila požuda pojesti i samoga kruha i prismoka toliko, koliko je za zdravlje i dobro osjećanje?
 - Mislim.
 - Požuda za kruhom jamačno je potrebna za oboje: što koristi i što može život prekinuti.
 - Da.
 - A požuda je za prismokom potrebna, ako daje kako korist neku za dobro osjećanje.
 - Svakako.
 - Što dalje, požuda za odabranijim jelom i za drukčijima užiticima od takvih, koja se u mnogima može od mala ukla-

323

tidnost uz veliko kolo, te ih hvale i maze: objijest zovu odgojenosti, bezakonje slobodom, raskošnost velikim sjajem, bestidnost hrabrošću. Zar ne prelazi tako nekako mladić, odgojen u potrebnim požudama, u slobodu i raspuštenost nepotrebnih i beskorisnih požuda?

561

– I te kako očito.

– Živi dakle, mislim, takav poslije toga trošeci novce, trud i vrijeme za nepotrebne požude jednako kao za potrebne. Ali ako je sretan, to se ne zanese preko mjere, nego ako i nešto stariji, kad silna pomama prođe, neke prognane požude na trag primi, a ne preda se posve požudama, koje nanovo dođu, onda se nekako požude izjednače i tako on živi; uvijek kao kockom predaje vladu u sebi nasladi, koja mu dolazi, dok se ne zasiti; zatim predaje opet drugoj, te nijednu ne prezire, nego sve jednako potiče.

– Svakako.

– A istinita govora ne pušta u tvrđu; naime ako tko govori, da su jedne naslade od lijepih i dobrih požuda, a druge od zlih; da one treba uživati i cijeniti, a ove kažnjavati i držati na uzdi – sve to odbija i veli, da su sve naslade jednake i da ih treba jednako cijeniti.

– Ta radi to zaista, dok je tako raspoložen.

– Dakle i živi tako danomice i ugađa požudi, koja mu dolazi: sad je pijan i omamljen od svirke, a sad opet pije vodu i mršavi; sad opet vježba tijelo, a kadšto besposlič i sve odnemaruje, a sad kao da se bavi filozofijom; često želi biti državnik, skače gore na govornicu te govori i radi štogod; ako se kada ugleda u kakve ratnike, leti onamo; ako se ugleda u novčare, leti opet za tim poslom; za njegov život nema nikakva reda ni dužnosti; on zove takav život slatkim, slobodnim i blaženim, i uživa ga sve vrijeme.

– Posve si razložio život čovjeka, koji je za ravnopravnost.

– A mislim, da mu je život svakovrstan, a sam je pun najvećega mnoštva značaja; to je onaj lijepi i šareni čovjek kao i

326

ona država. Njemu bi mnogi ljudi i žene postali zavidni radi života, budući da on ima najviše primjerâ za državna uređenja i značaje.

– Ta jest tako.

– Što dakle; neka takav čovjek bude uvrstan uz demokraciju, budući da bi mu se s pravom govorilo, da je za demokraciju rođen?

– Neka bude.

– Ostalo bi nam dakle – rekoh ja – da prođemo najljepše državno uređenje i najljepšega čovjeka, tiraniju i tiranina.

– Hajde dakle, kakav je značaj tiranije, mili druže? Jer je prilično jasno, da proizlazi iz demokracije.

– Jasno.

– Zar onda nekako jednako postaje demokracija iz oligarhije i tiranija iz demokracije?

– Kako?

– Ono dobro, koje sebi odredi i po kojemu nastajase oligarhija, bijase preveliko bogatstvo; zar ne?

– Da.

– Dakle nesitost u bogatstvu i zanemarivanje ostaloga radi stjecanja novca upropastiše oligarhiju.

– Istina.

– Zar onda nesitost u onome dobru, što ga sebi određuje demokracija, i nju rastvara?

– A što veliš, da ona sebi određuje?

– Slobodu. Ta čuo bi, da je to najljepše u demokratskoj državi i da je radi toga jedino u njoj vrijedno živjeti onome, tko god je od prirode slobodan.

– Ta govori se doista i često ta tvrdnja.

– Zar onda, što sam htio upravo sada reći, neograničenost u tome i odnemanje ostaloga, pretvara i to državno uređenje, te mu stvara potrebu za tiranijom?

– Kako?

327

– Kad se, mislim, demokratska država, žedna slobode, namjeri na poglavarstvo, koji su loše vinotoče, te se preko potrebe opije čistom slobodom, onda vladare, ako nisu posve popustljivi i ako ne daju mnogo slobode, kazni i okrivljuje, da su opaki i skloni oligarhiji.

– Ta rade to.

– A one, koji vladare slušaju, prezire kao svojevjerne robove i ništavce; ali vladare, koji su osobno i javno jednaki podložnicima, i podložnike, koji su jednaki vladarima, hvale i cijeni. Zar se ne narijava nužno u takvoj državi načelo slobode svakamo?

– Ta kako ne!

– I ne zalazi li, prijatelju, bezakonje u kuće pojedinaca, te napokon dopire i do zvijeri?

– Kako to misliš?

– Primjerice da se otac priući biti jednak sinu i počne se boriti sinova a sin da se priući biti jednak ocu, te se roditelj ne stidi i ne boji, tobože da bude tako slobodan; da se doselica izjednačuje s građaninom i građanin s doselicom, a i tudinac jednako tako.

– Ta biva tako.

– To biva, i druge ovakve sitnice: učitelj se u takvu kraju boji učenika i laska im, a učenici učitelje slabo cijene, a tako i odgojitelje. I uopće se mladići sa starcima uspoređuju, natječu se s njima riječju i djelom, a stari mladićima popuštaju, te su puni susretljivosti i šale, i oponašaju mladiće, samo da se ne bi činili neugodni i gospodstveni.

– Dakako.

– A krajnja je granica, prijatelju, tog mnoštva slobode, koje u takvoj državi nastaje, postignuta onda, kad već kupljeni robovi i robinje nisu ništa manje slobodni nego kupci. A kolika ravnopravnost i sloboda nastaje za žene u odnosima prema muškarcima i za muškarce prema ženama, gotovo smo zaboravili reći.

– Dakle ćemo s Eshilom reći, što nam sada dođe na jezik.

– Svakako; i ja tako velim. Jer koliko su tu životinje, koje su ljudima podložne, slobodnije nego gdje drugdje, nitko ne bi vjerovao, koji ne bi sam iskusio. Jer upravo, kako veli poslovice, kakve su gospodari, takve postaju i kuje; a i konji i magarci vikli su posve slobodno i dostojanstveno oko hoda, te udaraju po putovima onoga, na koga sretaju, ako im se ne uklanjaju; i tako sve postaje puno slobode!

– Govoriš mi moj san: ta to mi samome često biva, kada idem u polje.

– A uopće dakle, kad se sve to, što rekismo, skupi, vidiš kako to osjetljivom čini dušu državljanâ, tako da se razbjesni i ne podnosi, ako tko nameće samo ista stege? Jer znaš, da napokon ne mare ni za zakone pisane ili nepisane, samo da im nikako nitko ne bude gospodar.

– I te kako znam.

– To je dakle, prijatelju – rekoh ja – tako lijepi i mladenački početak, odakle nastaje tiranija, kako se meni čini.

– Dakako, mladenački; nego što je iza toga?

– Ona ista bolest, koja nastade u oligarhiji, te je upropasti, nastaje i u toj državi, u kojoj je veća i jača radi slobode, te demokraciju stavlja u ropstvo. I doista, preterivanje u čemu rado dovodi do velike promjene u protivno, kod vremena, rašća i tjesa, pa i kod državnih uređenja, i to ne najmanje.

– Naravno.

– Jer prevelika sloboda ne prelazi, čini se, ni u što drugo nego u preveliko ropstvo i za pojedinca i za državu.

– Ta prirodno.

– Vjerojatno je dakle, da tiranija ne nastaje iz drugoga državnog uređenja nego iz demokracije – iz krajnje slobode, mislim, najveće i najljuće ropstvo.

– Ta očito je.

– Ali nisi, mislim, to pitao, nego to, koja jedna te ista bolest nastaje prvo u oligarhiji i zatim u demokraciji, te je prebaca u ropstvo.

- Istinu veliš. X
- Govorio sam dakle o onome staležu besposlenih i rasipnih ljudi, među kojima najhrabriji vode, a vrlo kukavni slijede; a uspoređivali smo ih s trutovima: jedne s trutovima, koji imaju žalce, a druge s trutovima bez žalaca.
- I s pravom.
- Kada se dakle te dvije vrste ljudi nađu, prave smutnju u svakome državnome uređenju, kao u tijelu sluz i žuč. Toga se dvojega upravo i trebaju dobar liječnik i državni zakonodavac izdaleka čuvati, ne manje nego mudar pčelar, da uopće ne nastanu, a ako se pojave, da ih se što brže sa samim saćem izreže.
- Zeusa mi, svakako.
- Ovako dakle uzmimo, da bismo razgovjetnije vidjeli ono, što hoćemo.
- Kako?
- Rastavimo u govoru demokratsku državu na troje, kao što doista i jest. Nastaje naime u njoj radi neograničene slo- bode jedan takav stalež, koji nije ništa manji nego u oligar- hijskoj državi.
- Tako jest.
- Ali mnogo žešći u demokraciji.
- Kako?
- Ondje se on ne cijeni i isključuje se od službi; zato je neuvjježban i neojačan. Ali u demokraciji taj je stalež na čelu, osim gdje kojeg izuzetka; najžešći od njih govore i rađe, a ostali sjede blizu oko govornicâ pa zuje i ne trpe onoga, koji drugo govori: tako taj stalež imade cjelokupnu upravu u ta- kvom državnom uređenju, uz male izuzetke.
- Uz veoma male izuzetke.
- Zatim se svagda od mnoštva odvaja ovakav drugi stalež.
- Kakav?
- Premda se svi bave stjecanjem, ipak većinom postaju najbogatiji oni, koji su od prirode najuredniji.

- Prirodno.
- Odatle dakle, mislim, sišu trutovi najviše meda i najlakše.
- Ta kako bi tko isisao od onih, koji malo imaju?
- Takvi se dakle bogataši, mislim, zovu hrana trutova.
- Otrpilike.
- A puk bi pripadao u treći stalež, koliko su radnici, te se ne miješaju u državne poslove, i nemaju osobito mnogo imo- vine. Taj je stalež upravo najveći i najznatniji u demokraciji, a i odlučujući, kad se samo skupi.
- Ta jest; ali ne će da to često čini, ako ne dobiva nešto meda.
- Dobiva dakle uvijek, koliko samo mogu poglavari imuć- nima otimati imovinu, dijeliti puku i – sami najviše zadržati.
- Ta dobiva zaista tako.
- Oni dakle, mislim, kojima se otima, prisiljeni su braniti se te govoriti i raditi u skupštini, kako samo mogu.
- Ta kako ne!
- Ako dakle imućni i ne žele prevrata, oni im drugi pred- bacuju, da puku rađe o glavi i da su za oligarhiju.
- Dašto.
- I napokon dakle, kad već vide, da puk, ne hotimice nego iz neznanja i prevaren od klevetnika, nastoji njima krivo či- niti, tada već, htjeli ili ne htjeli, doista postaju skloni vladi nekolicine, ne svojevrijedno, nego jer to moraju, budući da i to zlo zameće onaj trut, koji bode.
- Svakako.
- Nastaju dakle tužakanja, sudovi i parnice među njima.
- I te kako.
- Što ne, puk običava uvijek dati prednost jednome kao svome zastupniku, te ga hraniti i uzdizati?
- Ta običava.
- Očito je dakle, da tiranin niče iz tog zastupnika naroda, d a ne od druguda, kada god postaje.
- I kako očito.